

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

У статті подано теоретичне обґрунтування сутності і структури поняття "психолого-педагогічний супровід профорієнтаційної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах".

Ключові слова: профорієнтація, психолого-педагогічний супровід, психолого-педагогічний супровід профорієнтаційної роботи в закладах освіти.

Динамічні соціально-економічні, соціокультурні процеси, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, гуманітарні тенденції розвитку освіти зумовили перехід до нової освітньої парадигми, пріоритетом якої є орієнтація на інтересах особистості, адекватних тенденціям суспільного розвитку. "З огляду на визначені пріоритети найважливішим для держави є виховання людини інноваційного типу мислення та культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави", - декларовано в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки та визначено, що "головною метою розвитку є підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти для громадян України відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки, кожного громадянина; забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними задатками, здібностями, потребами на основі навчання упродовж життя" [9].

Сучасна соціально-економічна ситуація росту інформаційних потоків і високотехнологічне виробництво пред'являють до випускників загальноосвітніх шкіл вимоги не тільки до наявності базового рівня освіченості, але й універсальних способів дії, ключових компетенцій, високих комунікативних умінь і навичок. Тому метою навчального процесу є не просто досягнення певного рівня знань, умінь, навичок, а, що не менш важливо, створення умов і власне здійснення розвитку індивідуальності особистості школяра.

Враховуючи складність і багатоаспектність сучасного процесу навчання, очевидно, що зусиль одних педагогів недостатньо для успішного його здійснення. Для ефективної реалізації мети освіти вимагається синтез методико-педагогічного та соціально-психологічного компонентів.

В останнє десятиліття в систему шкільної освіти щільно увійшла ідея об'єднання зусиль педагогів і психологів, посилення уваги до особистості кожного учасника освітньо-виховного процесу, яка знайшла відображення в понятті "супровід", а завдяки активній роботі вчених і практиків (С. В. Альохіна, Г. Бардієр, М. Р. Бітянкової, А. В. Волохова, Б. З. Вульфова, О. І. Казакової, І. А. Липського, О. І. Метелькової, С. Новікової, Р. В. Овчарової, Н. С. Пряжнікова, О. Ю. Пряжнікової, М. І. Рожкова, А. П. Тряпціної та ін.) сформувалася особлива система допомоги учням в успішному освоєнні освітнього простору – психолого-педагогічний супровід. На думку дослідників, створення системи психологічної служби освіти відповідає певним запитам практики, необхідності застосовувати психологічні знання в процесі виховання і розвитку дітей [2, 3, 4, 7, 11].

Однак слід зазначити, що в результаті вивчення та аналізу філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури з вищезначеної тематики нами не виявлено єдності думок фахівців у розглянутій вище дефініції "психолого-педагогічний супровід".

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності і структури поняття "психолого-педагогічний супровід".

На основі теоретико-методологічного аналізу літератури уточнено та науково обґрунтовано сутність понять "психолого-педагогічний супровід", узагальнено дані про психолого-педагогічний супровід профорієнтаційної роботи в ЗОШ. Також було використано методи теоретичного пошуку, які застосовувалися для вивчення, аналізу та узагальнення філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури.

Методологічною та теоретичною основою дослідження стали фундаментальні теорії і концепції: діяльнісного і системного підходу в навчанні і вихованні (Л. І. Божович, Л. С. Віготський, О. М. Леонтьєв, А. С. Макаренко, А. В. Петровський, С. Л. Рубінштейн, В. О. Сухомлинський та ін.); теорії розвитку особистості в контексті соціальних стосунків (А. Адлер, О. Г. Асмолов, Е. Берн, Л. С. Віготський, О. М. Леонтьєв, А. В. Петровський, С. Л. Рубінштейн, З. Фрейд, Е. Фромм, Е. Еріксон та ін.); філософські і психологічні концепції стосунків та їх структурної організації (Е. Берн, Л. С. Віготський, Я. Л. Коломинський, О. Ф. Лазурськи, М. І. Лісіна, В. М. Мясищев, В. А. Петровський, С. Л. Рубінштейн та ін.); концепції психологічної служби в освіті (М. І. Бітянова, І. В. Дубровіна, Р. В. Овчарова та ін.); концептуальні підходи до психолого-педагогічної підтримки особистості (О. Г. Асмолов, М. І. Бітянова, І. А. Волошина, І. В. Дубровіна, Г. Мюррей, Г. Олпорт, К. Роджерс, К. Хорни та ін.); ідеї суб'єкт-суб'єктного характеру спілкування і взаємодії (О. О. Бодальов, О. О. Леонтьєв, Л. А. Петровська та ін.).

Аналітичне вивчення будь-якого феномена вимагає його точної дефініції, тому, на наш погляд, буде доцільним уточнити дефініцію "психолого-педагогічний супровід" та розкрити сучасне розуміння цього поняття.

Аналіз теоретично-методологічної літератури засвідчив, що терміни "психологічний супровід", "педагогічний супровід" "психолого-педагогічний супровід" активно використовується в науковій літературі, проблеми психолого-педагогічного супроводу розглядаються в багатьох дослідженнях, проте досі єдиного визначення поняття "психолого-педагогічний супровід" немає, що ставить завдання його уточнення. Одним з продуктивних методів побудови дефініції є семантичний аналіз терміна. Термін "психолого-педагогічний супровід" складається з трьох слів – "психологічний", "педагогічний" та "супровід". Зробимо семантичний аналіз слову "супровід".

Тлумачний словник Володимира Даля дає таке визначення дієслова супроводжувати - супроводжувати кого-небудь, проводити, супроводити, йти разом з кимось [14]. Супровід, на думку С. І. Ожегова, це по-перше, те, що супроводжує яке-небудь явище, дію; по-друге – це дієслово "супроводжувати"; по-третє, це спеціальна група, супроводжуюча кого-небудь; що-небудь [10]. Тобто, супровід дитини по його життєвому шляху — це рух разом з ним, поряд з ним, іноді — трохи попереду, якщо потрібно пояснити можливі шляхи. Саме в такому супроводі дитини на всіх етапах її навчання та виховання і бачиться основна мета психолого-педагогічної практики.

Розглянемо погляди вчених на сутність поняття "психологічний супровід", які наочно подано в табл. 1.

Таблиця 1

Сутність поняття "психологічний супровід"

1.	Р. М. Бітянова	<i>система професійної діяльності психолога, спрямованої на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку дитини в ситуації шкільної взаємодії</i>
2.	Н. С. Глуханюк	<i>метод створення умов для ухвалення оптимальних рішень у різних ситуаціях життєвого вибору</i>
3.	Р. В. Овчарова	<i>система професійної діяльності психолога, спрямована на створення соціально-психологічних умов для емоційного благополуччя, успішного розвитку, виховання і навчання дитини в ситуаціях соціально-педагогічних взаємодій, організовуваних у рамках освітньої установи</i>
4.	Р. В. Овчарова (згідно з теорією І. В. Дубровіної)	<i>етап перспективного розвитку психологічної служби освіти згідно з теорією І. В. Дубровіної, яка запропонувала виділення актуального рішення злободенних проблем сьогоденного стану системи освіти та перспективного напрямку розвитку психологічної служби</i>
5.	Є. Г. Александровська	<i>1. особливий вид допомоги дитині, що забезпечує його розвиток в умовах освітнього процесу; 2. психолого-педагогічні технології, призначені для надання допомоги дитині на певному етапі його розвитку в рішенні проблем, що виникають у нього, або в їх попередженні</i>
6.	Т. Г. Яничева	<i>система організаційних, діагностичних, навчальних і розвивальних заходів для педагогів, учнів, адміністрації і батьків, спрямованих на створення оптимальних умов функціонування освітньої установи, яка дає можливість самореалізації особистості</i>
7.	Т. Н. Чіркова	<i>позиція психолога по відношенню до суб'єктів взаємодії, основні принципи роботи якого: включеність, сприяння, участь, забезпечення [15]</i>
8.	О. І. Казакова	<i>допомога суб'єктові в ухваленні рішення в ситуаціях життєвого вибору, складний процес взаємодії супроводжуючого і супровідного, результатом якого є прогрес у розвитку дитини</i>
9.	М. Семаго	<i>підтримка функціонування дитини в умовах, оптимальних для успішного розкриття її особистісного потенціалу, при недопущенні її дезадаптації [13]</i>

Уперше поняття "супроводу" як нової освітньої технології прозвучало в роботах О. І. Казакової (1995-2001) та Р. М. Бітянової (1997, 1998), але і по-сьогодні в сучасній практичній психології та педагогіці ще не склалося єдине визначення суті психолого-педагогічного супроводу.

Воно трактується як уся система професійної діяльності психолога (Р. М. Бітянова); загальний метод роботи психолога (Н. С. Глуханюк); один з напрямів і технологія професійної діяльності психолога (Р. В. Овчарова) [3, 4, 11].

У деяких сучасних дослідженнях, наприклад, у Є. Г. Александровської, психолого-педагогічний супровід розглядається як особливий вид допомоги (чи підтримка) дитині, що забезпечує її розвиток в умовах освітнього процесу [1].

І. А. Липський визначає соціально-педагогічний супровід як циклічний безпосередній і опосередкований вплив один на одного в умовах соціуму з метою гармонізації відносин індивідів, що беруть участь у взаємодії з цим соціумом у певному просторі та часі, у процесі якого відбувається розвиток дитини.

На думку, Б. З. Вульфова, сенс педагогічного супроводу є в підтримці, стимулюванні, у розвитку позитивної активності, ініціативи, соціальної творчості, дійсної самостійності самих школярів. Супроводом є задоволення реальної усвідомлюваної або неусвідомлюваної потреби в ньому школярів за участю педагога.

О. І. Казакова розкриває "супровід" у дещо іншому ключі. Вона дає наступне розкриття цьому поняттю: це метод, який забезпечує створення умов для прийняття суб'єктом розвитку оптимальних рішень у різних складних ситуаціях життєвого вибору [7, 8].

На думку М.І. Рожкова, соціально-педагогічний супровід - це метод направлений на підтримку дитини в побудові нею своїх соціальних відносин, на навчання дитини нових моделей взаємодії з собою і світом, на подолання труднощів соціалізації.

А. П. Тряпціна визначає термін "педагогічний супровід" як діяльність, що забезпечує створення умов для прийняття суб'єктом розвитку оптимального рішення в різних ситуаціях життєвого вибору, взаємодію педагога та учня, направлену на рішення проблем розвитку [7].

Н. С. Глуханюк (2001) розглядає психологічний супровід як метод створення умов для ухвалення оптимальних рішень у різних ситуаціях життєвого вибору. Суб'єктом розвитку є людина. До ситуацій життєвого вибору відносяться множинні проблемні ситуації, які людина розв'язує, тим самим визначаючи для себе шляхи розвитку — прогресивний або регресивний.

Психологічний супровід як систему професійної діяльності психолога, спрямованої на створення соціально-психологічних умов для емоційного благополуччя, успішного розвитку, виховання і навчання дитини в ситуаціях соціально-педагогічних взаємодій, організовуваних у рамках освітньої установи, визначає Р. В. Овчарова [11].

Більше того, у систему супроводу включаються всі учасники освітнього процесу, у тому числі і батьки. Об'єктом психологічного супроводу може виступати або конкретні батьки, конкретна сім'я, або група сімей.

Т. Г. Яничева (1999) та інші дослідники під психологічним супроводом розуміють систему організаційних, діагностичних, повчальних і розвивальних заходів для педагогів, учнів, адміністрації та батьків, спрямованих на створення оптимальних умов функціонування освітньої установи, яка дає можливість самореалізації особистості [16].

Е.Ф. Зеєр психологічний супровід професійного становлення визначає як цілісний процес вивчення, формування, розвитку та корекції професійного становлення особистості. Суть цього процесу автор бачить як рух разом з особистістю, яка змінюється, поряд з нею, у своєчасній вказівці можливих шляхів, при необхідності - допомоги та підтримки. Сутність такої допомоги полягає тільки в тому, щоб намітити орієнтири розвитку особистості [6].

На думку Е. Ф. Зеєр, психологічний супровід "передбачає створення орієнтаційного поля професійного розвитку особистості, зміцнення професійного "Я", підтримання адекватної самооцінки, оперативну допомогу і підтримку в саморегуляції життєдіяльності та освоєнні технологій професійного самозбереження". Одночасно Е. Ф. Зеєр вважає, що "психологічний супровід є технологією, яка заснована на чотирьох функціях: діагностики сутності виниклої проблеми, інформації про проблему та шляхи її вирішення, консультації на етапі прийняття рішення проблеми, первинній допомозі на етапі реалізації плану рішення" [6].

Д. П. Заводчиков вказує, що психологічний супровід у професійному становленні особистості має "ключове значення для формування і розвитку не тільки професійних знань і навичок, а й особистісних і професійних якостей, сфери професійної спрямованості в цілому, тобто внутрішньої основи формування професіонала".

Психологічно - педагогічний супровід є одним з найбільш складних аспектів роботи як практичного психолога, так і педагога оскільки протікає всередині соціальних систем, і предметом його є ситуація розвитку дитини як системи стосунків зі світом, навколишніми дорослими і однолітками, з самим собою. Психолог повинен визначати не лише програму своєї власної діяльності, але і діяльності всіх взаємодіючих соціокультурних систем. Це вимагає від психологів разом з діагностичними, консультативними і корекційними вміннями здатності до системного аналізу проблемних ситуацій і проектування діяльності, спрямованої на їх розв'язування. Останнє неможливе без відповідного (методологічного) забезпечення.

Однак, підсумувавши вищезначене, можливо зробити висновок, що в сучасній практичній психології та педагогіці ще не склався єдиний методологічний підхід до визначення суті психолого-педагогічного супроводу.

Ідея супроводу як втілення гуманістичного і особистісно-орієнтованого підходів послідовно і детально розробляється нині в роботах М. Р. Бітянової, Є. М. Александровської, О. І. Казакової, Г. Бардієр та ін. у трьох основних площинах: ціннісно-смысловій підставі методу супроводу; організаційній моделі супровідної діяльності; змісті й технології психолого-педагогічного супроводу [1, 2, 8].

М. Р. Бітянова вказує цінності, на які спирається метод супроводу: цінність психологічного розвитку дитини. Супровідний метод припускає дбайливе відношення до психічного світу дитини, її потреб, особливостей суб'єктивного ставлення до світу і самого себе. Цінність індивідуального шляху розвитку дитини. Цінність самостійного вибору дитиною свого життєвого шляху (дитина ставить мету і досягає її, співвідносячи її з цілями навколишніх людей і соціальними цінностями) [3, 4].

Професійна і особистісна позиція психолога, що несе ціннісно-смыслову основу супровідної діяльності, реалізується в наступних принципах: пріоритетність цілей, цінностей і потреб розвитку внутрішнього світу самої дитини; опора на сили і потенційні можливості особистості, віра в ці можливості; орієнтація на створення умов, що дозволяють дитині самостійно будувати систему стосунків зі світом, навколишніми людьми, самим собою і самостійно долати труднощі; безпека, захист здоров'я, прав, людської гідності дитини.

Для сучасних систем психолого-педагогічного супроводу характерні наступні організаційні принципи, що також становлять його методологічну базу: комплексний, міждисциплінарний, інтеграційний підхід до вирішення будь-якої проблеми розвитку дитини; рівнозначність програм супроводу дитини в проблемній ситуації і програм попередження виникнення проблемних ситуацій; гарантія безперервного супроводу розвитку дитини в освітньому процесі; інформаційне і діагностичне забезпечення процесу супроводу; необхідність соціально-педагогічного і психологічного проектування в супроводжуючій діяльності; рефлексивно-аналітичний підхід до процесу і результату психолого-педагогічного супроводу; орієнтація на роботу в сучасному правовому полі.

Що стосується організаційних моделей супроводу, то О. І. Казакова відмічає, що можна виділити три основні види супроводу: попередження виникнення проблеми; навчання супроводжуваних методам рішення проблем у процесі дозволу проблемних ситуацій; екстрена допомога в кризовій ситуації.

Крім того, називає ще два види супроводу: індивідуально-орієнтоване; системно-орієнтоване [7, 8].

Останнє призначене для попередження виникнення проблем або рішення проблем, характерних для великої групи дітей.

У системно-орієнтованій діяльності психолого-педагогічного супроводу, запропонованого М. Р. Бітяною, психолог вирішує три основні задачі: відстежування особливостей психологічного розвитку дитини на різних етапах навчання (діагностичний мінімум); створення в цьому педагогічному середовищі психологічних умов для повноцінного розвитку кожної дитини в рамках її вікових і індивідуальних можливостей. Це завдання вирішується за допомогою таких засобів, як просвіта, активне психологічне навчання батьків, педагогів і самих дітей, методична допомога, розвивальна психологічна робота; створення спеціальних психологічних умов для надання допомоги дітям, що зазнають труднощі психологічного розвитку. Це завдання вирішується засобами корекційно-розвивальної, консультаційної, методичної і соціально-диспетчерської роботи.

В організаційній моделі супроводу М. Р. Бітянової, як "базисні елементи" виділяються: соціально-психологічний статус – характеристика вимог-можливостей дитини певного віку, що являє деякий орієнтир, змістову основу для діагностики, корекційної і розвиваючої роботи; діагностичний мінімум (набір методик); психолого-педагогічний консиліум як метод "зборки" цілісного портрета дитини і вироблення стратегії супроводу і конкретизації змісту роботи.

На думку Р. В. Овчарової, модель супроводу, її методологія є етапом перспективного розвитку психологічної служби освіти.

Слід зазначити, що в роботах педагогів і психологів сутність поняття "супровід" не має суттєвих розбіжностей, що свідчить щодо характерних показників, які не виключають, а взаємодоповнюють один одного, що служить підставою для використання поняття "психолого-педагогічний супровід". Тим більше, що в наукових публікаціях даний термін застосовується досить широко.

Таким чином, у результаті аналізу теоретико-методологічної літератури, нами визначено, що психолого-педагогічний супровід профорієнтаційної роботи в навчальному закладі — це система організаційних, діагностичних, навчальних та розвивальних взаємопов'язаних і взаємозумовлених заходів для учнів, їхніх батьків, учителів та адміністрації закладу освіти, представлених різними психологічними технологіями, методами і прийомами, які здійснюються з метою забезпечення оптимальних соціально-психологічних умов для збереження психологічного здоров'я всіх учасників навчально-виховного процесу, повноцінного розвитку особистості учня, її формування як суб'єкта життєдіяльності.

Методологія гуманістичного і особистісно-орієнтованого підходів психолого-педагогічного супроводу профорієнтації передбачає різноманіття психологічних практик у роботі з учнями і ця тенденція, на наш погляд, стає все більш актуальною в умовах сьогодення, стає одним з найважливіших перспективних напрямів розвитку психологічної служби освітнього закладу.

Таким чином, з'ясовано, що розуміння завдань супроводу повинно виходити із загальної гуманістичної мети освіти, яка формулюється як: "Максимальне розкриття потенційних можливостей особистості дитини, сприяння повноцінному його розвитку в особистісному і пізнавальному плані, створення умов для повноцінного та максимального прояву позитивних сторін індивідуальності дитини, умов для максимально можливої і ефективної ампліфікації (збагачення) їм освітніх впливів" [13].

Резюмуючи, можна погодитися з таким підходом до поняття "психолого-педагогічний супровід", який належить М. Р. Бітянової та заснований на загально-гуманістичних принципах і розуміється як проектування освітнього середовища, створення умов для максимально успішного навчання даної конкретної дитини з опорою на вікові нормативи, в логіці власного розвитку дитини, пріоритетності її потреб, цілей і цінностей (Бітянова, 1997, 1998).

Формування внутрішньої готовності підлітка - оптанта до усвідомленого і самостійного планування, коригування своїх професійних планів на основі самопізнання можливе лише за умови ефективного психолого-педагогічного супроводу, заснованого на взаємодії і взаєморозумінні всіх учасників освітнього процесу, визначає

Г. В. Резапкіна. На думку вченої, психолого-педагогічний супровід є цілісною системою формування психологічної готовності учнів до усвідомленого і самостійного вибору професії, плануванню, корекції та реалізації своїх професійних планів.

Таким чином, розуміння психолого-педагогічного супроводу як діяльності суб'єкт-суб'єктної орієнтації дозволяє інтенсифікувати процес профорієнтації, який включає самопізнання, творчу самореалізацію, саморозвиток особистості учнів та веде до підвищення ефективності процесу навчання та виховання школярів, цілісної результативності системи профорієнтаційної роботи, яка забезпечить умови свідомого вибору професії.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Александровская Э. М.* Психологическое сопровождение школьников: [Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Э. М. Александровская, Н. И. Кокуркина, Н. В. Куренкова. – М.: Издат. центр "Академия", 2002. – 208 с.

2. *Бардиер Г., Ромазан И., Чередникова Т.* Я хочу! Психологическое сопровождение естественного развития маленьких детей / Бардиер Г., Ромазан И., Чередникова Т. – СПб., 1996.

3. *Битянова М. Р.* Организация психологической работы в школе. — М.: Совершенство, 1997. — (Практическая психология в образовании).

4. *Битянова М. Р.* Психология личностного роста: практическое пособие по проведению тренинга личностного роста психологов, педагогов, социальных работников / М. Р. Битянова. – М., 1995. – 64 с

5. *Диагностическая и коррекционная работа школьного психолога / Отв. ред. И. В. Дубровина.* – М., 1987. – 235 с.

6. *Зеер Э.Ф.* Психология профессионального образования: [учеб. пособие]. – 2-е изд., перераб. / Э.Ф. Зеер. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; - Воронеж: Изд-во НПО "МОДЭК", 2003. – 480 с.

7. *Казакова Е.И.* Диалог на лестнице успеха: Школа на пороге нового века / Е.И. Казакова, А.П. Тряпицына. – СПб.: Питер, 1997. – 126 с.

8. *Казакова Е. И.* Основные приемы и технологии в работе тьютора [текст] / Е. И. Казакова, Т. Г. Галактионова, В. Е. Пугач. – М.: Академия, 2009. – 97 с.

9. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. [Електронний ресурс] // www.mon.gov.ua.

10. *Ожегов С. И.* Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеол. выражений Текст. / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М.: Азбуковник, 2001. – 940 с.

11. *Овчарова Р. В.* Справочная книга школьного психолога. – [2-е изд., дораб.] – М.: "Просвещение", "Учебная литература", 1996. — 352 с.

12. *Осухова Н. Г.* Психологическое сопровождение семьи и личности в кризисной ситуации. Психологический патронаж / Осухова Н. Г. // Журнал "Школьный психолог", 2001. – №31.

13. *Семаго М.* Сопровождение - это... / М. Семаго // Школьный психолог. Приложение к газете "Первое сентября". – 2003. – № 35. – С. 20-21

14. Толковый словарь живого великорусского языка В.И. Даля. – [Репр. изд.] – М.: Изд. гр. "Прогресс": Универс, 1994. – Т. 1–4.

15. *Чиркова Т.Н.* Психолого-педагогический анализ обращений взрослого к ребенку / Т.Н. Чиркова // Вопросы психологии – 87. – №3. – С. 85.

16. *Яничева Т. Г.* Психологическое сопровождение деятельности школы. Подход. Опыт. Находки / Т.Г. Яничева // Журн. практ. психолога. – 1999. – №3. – С. 101-119.

17. Электронный ресурс: режим доступа: www.mon.gov.ua

Подано до редакції 24.09.12
